

Ett moraliskt kaos

Tigerland är den senaste i raden filmer om Vietnam och Kriget

AV EVA AF GEIJERSTAM

När detta skrivs har det gått i det närmaste 38 år sen vad som kom att bli det grymmaste enskilda amerikanska övergreppet mot civila under Vietnam-kriget. På morgonen den 16 mars 1968 utplånades nästan hela befolkningen i byn My Lai: gamla, kvinnor, småpojkar, småflickor, spädbarn. Hos oss är den känd som Song My-massakern och först vid den senare genomförda krigsrättegången skulle alla fakta bli kända om hur 504 människor miste livet. Hur en soldat ett par gånger missade en baby som låg på marken med sin pistol och hur kamraterna skrattande kommenterade hans bristande pricksäkerhet. Hur de amerikanska soldaterna misshandlade kvinnor med vapenkolvarna, våldtog somliga och förgrep sig sexuellt på annat vis på andra, innan de dödade dem. Hur de sköt alla vattenbufflar, grisar, höns. Hur de tvingade ut de bybor som tagit skydd under husen och dödade dem. Och hur de till sist stack hela byn i brand.

Endast en soldat, löjtnant Calley, dömdes för massakern. Domen, livstids straffarbete för att personligen ha dödat över hundra civila vietnameser inklusive ett antal spädbarn, förkortades radikalt av dåvarande presidenten Nixon till tre års husarrest, med väl tilltagen besöksrätt för Calleys flickvän.

Massakern kom att bli emblematisks för USA:s hela krigsföring i Vietnam. Men först långt senare skulle den

komma att betraktas inte endast som enskilda soldaters verk, utan som en logisk följd av utnöttningskrigets strategi och det systematiserade förakt för vietnameser, såsom det formulerades av den militära ledningen.

Framför allt förvandlade massakern en gång för alla de fiktiva filmskildringarna av Vietnamkriget. John Waynes över två timmar långa *De gröna baskarna* som kom samma år, blev den sista film som i strid mot alla dokumentära och journalistiska vittnesbörd försökte göra en traditionell och groteskt, nästan komiskt klichéfyllt hjältefilm av den amerikanska krigsföringen i Vietnam.

Sedan dess har ett par hundra(!) amerikanska filmer, de allra flesta gjorda först efter krigsslutet 1975, mer eller mindre framgångsrikt bearbetat – eller slätat över – traumat i att också alldeles vanliga amerikanska gossar inför världens ögon kunde förvandlas till hatfyllda bödlar – alternativt bli något av krigets amerikanska offer, krigsfångar eller en av dess föga önskvärda veteraner.

Metoderna har varit vitt skilda, för att nämna några av de mest filmatiskt minnesvärda: från den barocka valkyrieritten mot "mörkrets hjärta" i Francis Coppolas *Apocalypse now* (1979) till det närmast religiöst färgade och blodiga offerspelet i Oliver Stones *Plutonen* (1986). Från den torra och ovedersägliga hyperrealismen i Stanley Kubricks *Full Metal Jacket* (1987) – en av de Vietnam-filmer som till fullo kommer att stå emot tidens tand – till Ted Kotcheffs orättmätigt ringaktade *First Blood* (1982). Från Michael Ciminos omdiskuterade *Deer Hunter* (1978) till Oliver Stones veteranskildring *Född fjärde juli* (1989). Från den krigsfrånvända galghumorn i Barry Levinsons *Good Morning Vietnam* (1987) eller den också egendomligt förbigångna *Uppgörelsen* (1989) av Brian de Palma.

Till skillnad från de flesta andra Vietnam-filmer baserade sig den senare på en verklig händelse, visserligen av mindre format än massakern i My Lai, men lika upprörande och likaså med ett efterspel inför krigsrätten. Den skildrar hur en vietnamesisk flicka kidnappades av några vilsegångna amerikanska soldater, plågades, våldtogs upprepade gånger och till sist dödades.

Men över dem alla vilar skuggan av just My Lai. Bombmattorna över Vietnam har exempelvis aldrig blivit ett amerikanskt filmtema (helikoptrar är både ljudmässigt och visuellt så mycket mer fotogeniska) knappast heller ett av krigets regelrätta och mest fruktansvärda slag, det om Khe Sanh 1967.

Bara ytterst sällan, som i Ian McLeods *The Soldiers Story* (1981), skildras en nordvietnamesisk och en amerikansk soldat på lika, varken demoniserande eller heroiserande, villkor.

Söker man förstå något mer specifikt om Vietnamkrigets orsaker, förlopp och verklighet – och lämnar dokumentärfilmerna därhän – är det alltså förvånande hur lite den amerikanska filmen ändå haft att säga utöver allmänt, ibland visserligen lysande, känsligt och smärtsamt fängad, ibland blodigt realistisk men ändå mytologiserad och från officersskuld befriad krigspsykologi.

Någon motsvarighet till uppriktigheten i Gillo Pontecorvos *Slaget om Alger* (1965) som skildrade Algeriets våldsamma frigörelse är alltså svår att finna. Men så var den också samproducerad av Italien och Algeriet, vilket gav utrymme för att också kolonialmakten Frankrikes "fiende" fick ett mänskligt ansikte (minns motsatsen, ryska roulett-sekvensen i *Deer Hunter*). Följden blev ett decennier långt visningsförbud i Frankrike.

Den senaste av alla amerikanska filmer om Vietnamkriget, Joel Schumachers *Tigerland* bör inte bara betraktas i ljuset av detta så småningom förlorade krig och av Song My/My Lai-massakern, utan som en i raden av de många filmer som balanserar mellan kriget som mytologiserad undergångsvision och verkligt helvete.

Tigerland utspelar sig i sin helhet i USA tre år efter massakern, och i dialogen hänvisas till My Lai. Tidpunkten är viktig. 1971 var kriget redan förlorat i hemmaopinionens ögon och på väg att förloras i Vietnam. Schumachers film följer en grupp meniga infanterisoldater under krigsförberedande utbildning i Louisianas djungelliknande träskmarker. Några är inkallade, ett par har självmant sökt sig till armén. Schumacher använder ett faktum om kriget som dramatisk drivkraft. De flesta som inkallades för krigstjänstgöring i Vietnam var just som i filmen unga lågutbildade arbetarpojkar, med en påtaglig överrepresentation av svarta. De som frivilligt sökte sig till armén hade andra motiv och en annan bakgrund: soldatliv som manbarhetsrit, som flykt eller i en föreställning om möjligheten för en hjältemodig insats trots alla mörka förtecken – som här när collegestudenten Paxton vill skriva och beskriva vad som sker därborta, med några av verklighetens krigsskildrare som förebild.

Genom realistiska övningar i Louisianas träskmarker men framför allt genom förödmjukelser, misshandel och pennalism ska gruppen härdas och förberedas för kriget. Huvudpersonen Bozz revolterar mot denna perverterade militära disciplin på alla de sätt som står honom till buds. I synnerhet låter Schumacher honom likt ett slags Kristus-figur hjälpa de om sina rättigheter helt okunniga och allt mer skräckslagna kamraterna att slippa undan och bli frikallade – för att i filmens slut själv ta på sig det slutgiltiga offret och försvinna i Vietnam.

Tigerland är i långa stycken en gripande och stark film. Den visar på den avhumaniserande systematiken i fotsoldaternas utbildning men också på det moraliska kaos som kännetecknade Vietnamkriget.

"Hjältesånger och avståndstaganden tvingas alltför ofta till envig i samma filmatiska skyttegrav"

Samtidigt visar den på vilken komplicerad moralisk affär krig är i amerikansk film. Hjältesånger och avståndstaganden tvingas alltför ofta till envig i samma filmatiska skyttegrav. Publiken ska på en gång förskräckas av offren och lyftas upp av deras tragedier. Känslan ska dröja kvar att offren trots allt var både nödvändiga och om så krävs, värda att upprepa.

Tigerland tassar på gränsen, men överskrider den aldrig.

Värre är det med det oändliga antal amerikanska filmer, TV-filmer och TV-serier där dialogen hänvisar till erfarenheter i "Nam" som förklaringsmodell för hjälten's ärrade tapperhet, numera allt mer sällan för skurkens ondska. Bara häromkvällen såg jag ett avsnitt i tvåloperan *Pensacola – vingar av guld* om utbildningen av elitflygare. Mellan sedvanligt kärlekstrubbel, flygbilder och konflikter med stränga men rättvisa officerare hade författarna skrivit in en Vietnam-veteran, som slagit sig ner i husvagn i närheten av basen och hotade övningsflygningarna med fredliga ballonger. Han hade lidit svårt i Vietnam, sades det i några bisatser, men med en tapperhetsmedalj och orden "vi behöver dig!" från Pensacolas högste officer varde minnena uttraderade.

Lägg därtill en översättare som inte känner skillnad mellan FNL och den nordvietnamesiska armén, ej heller översätter Khe Sanh, som nämns i den korta dialogen.

Då behövs filmer som *Tigerland*, med eller utan invändningar.

Den fullständiga berättelsen om löjtnant William Calley Jr, hans medsoldater vid My Lai, massakerns efterspel och dåtidens militära ledarskap är troligtvis inte att förvänta – ens fyrtio år efteråt.

"*Tigerland*" distribueras av 20th Century Fox.

"*Uppgörelsen*" & "*Född fjärde juli*" finns i distribution hos Svenska Filminstitutet.

